

Lot Falck, E. 1953: Les rites de chasse. Paris.

Schmidt, K. 2012: Od prvních vesnic k raně městským strukturám. In: A. Jockenhövel ed., Dějiny světa 1, Praha, 137–152.

Švoboda, J. ed. 2003: Mezolit severních Čech. Dolnověstonické studie 9. Brno.

Švoboda, J. ed. 2017: Mezolit severních Čech II. Dolnověstonické studie 22. Brno.

Vertés, L. 1964: Tata, eine mittelpaläolithische Travertin-Siedlung in Ungarn. Budapest.

Jarmila Čiháková – Martin Müller: Malostranská rotunda svatého Václava v Praze. Archeologické prameny k dějinám Prahy 8. Národní památkový ústav – úz. odb. prac. v Praze, Praha 2020. 520 str.

Znalosti o topografii a vývoji raně středověkého osídlení pod Pražským hradem se během posledních třiceti let prohloubily nečekaným způsobem. První objevy úseků podhradních dřevohliněných fortifikací a dřevěných cest, učiněné v 90. letech minulého století, zapůsobily jako zjevení. Co ale v poměrech české archeologie činí z nepřetržité záchranné činnosti na Malé Straně skutečný zázrak, je výrazně pokročilý stav publikované pramenné základny. Stojí za tím úsilí několika archeologů, z nichž se v terénu i u počítače nejvíce nadřela Jarmila Čiháková. Její mimořádné zásluhy o archeologii Prahy došly patřičné odměny v podobě nálezů pozůstatků rotundy sv. Václava na Malostranském náměstí, zachovaných v podzemí někdejšího barokního chrámu stejného zasvěcení. Fragменты zdiva a podlahy románské stavby se podařilo zachytit při stavebních pracích v listopadu 2003, terénní výzkum probíhal s přestávkami do října 2005. V následujících letech se díky vstřícnosti investora uskutečnila konverze suterénního prostoru v důstojnou expozici konzervovaných pozůstatků rotundy.

Kniha, která vznikala v uplynulých patnácti letech, nezapře vrozenou preciznost sešrané autor-ské dvojice. Z předložené dokumentace zřetelně vyplývá, že se terénní výzkum vymykal z běžné záchranné archeologické činnosti v městských jádrech. Proveden byl na úrovni badatelských objevů paleolitických sídlišť, při nichž čas nelimituje exkavační a dokumentační postupy. Objevitele rotundy ovšem netísnil pevně stanovený harmonogram prací, protože z původního záměru investora rychle sešlo v důsledku nálezů románského zdiva. I za těchto podmínek ale byla nadstandardní vysoká hustota dokumentovaných řezů nadložními vrstvami, kombinovaných s četnými zákresy stavebních konstrukcí. Z terénních kreseb číší snaha o co nejvěrnější zachycení nálezových situací. Rovněž fotografická dokumentace byla pořizována navýsost zodpovědně.

Hlavní náplní knihy je detailní popis a interpretace nálezových situací, které autoři prezentují po jednotlivých vývojových fázích. Nejprve popisují konstrukce dvou barokních kostelů, které vznikly na místě rotundy v 17. století, kdy se dnešní střed Malostranského náměstí zásadně změnil architektonicky i urbanisticky. Počátek této etapy spadá k roku 1625, kdy kostel sv. Mikuláše s přílehlými nemovitostmi získali jezuité, aby si zde vybudovali správní centrum české provincie. K rotundě, jež zatím nedoznala výrazných stavebních úprav a fungovala jako kaple u svatomikulášského chrámu, v letech 1628–1632 přistavěli prostornou loď. V letech 1684–1688 pak celou tuto stavbu zbořili a nahradili kostelem tvořícím jeden stavební celek se správním domem řádu. V podzemí velkorysě novostavby, která dnes spolu se sousedním chrámem sv. Mikuláše dominuje náměstí, se dochovaly zbytky rotundy, které nekolidovaly s podlahou přízemí. Ubourané torzo válcové lodi však výrazně narušily barokní krypty, apsida zanikla kompletně. Se stejnou mírou pozornosti, jakou autoři věnují baroknímu vývoji, pojednávají o dokladech dřívějších stavebních úprav rotundy v gotickém a renesančním období, kdy se změny hlavně týkaly dlažby a komunikačního schématu.

Pozůstatky rotundy jsou popsány do nejmenších podrobností. Hodnotu památky umocňuje dochovaný fragment původní podlahy tvořené dlaždicemi vyšehradského typu. Autoři právem zdůrazňují jeho unikátní povahu, protože jediný analogický nález fragmentu podlahy, učiněný v bazilice sv. Vavřince na Vyšehradě na konci 19. století, byl po objevu rozebrán. Podlahu malostranské rotundy zdobily tři reliéfy. Schod u vítězného oblouku byl lemován čtvercovými dlaždicemi s vegetabilním pletencem. Jinak se v lodi uplatňovaly šestihřanné dlaždice s gryfem, nebo lvem, dále pak hladké trojúhelné doplňkové dlaždice.

Výzdoba podlahy představuje klíčovou oporu absolutního datování výstavby rotundy. Autoři obšírně představují názory předchozího bádání na stáří dlaždic vyšehradského typu, založené hlavně měrou na představách o chronologii stavebního vývoje panovnického a církevního okrsku na Vyšehradě a Ostrovského kláštera. Z provedené rešerše vyplývá prozatímní absence přímých datačních opor, východiskem nadále zůstávají úvahy o určujících stavebních aktivitách Vratislava II. na Vyšehradě. Autorům se tyto hypotézy jeví jako důvěryhodné, a proto do jeho vlády kladou i výstavbu svatováclavské rotundy na Malé Straně. A dodávají, že keramické střepy vyzdvížené ze starších vrstev nevznášejí nové záchytné body do diskuse o stáří dlaždic vyšehradského typu.

Autoři se zaujatě pustili do hledání analogií dlaždic vyšehradského typu, přičemž ikonograficky blízké výrobky zachytili u Balatonského jezera, další a hodně volné analogie až ve Střední Asii. Následně formulují přímočaré úvahy o orientálních vlivech na tvorbu středoevropských řemeslníků. Podrobnostmi o asijských lokalitách ale neplodně zatěžují svůj výklad, protože románské umělecké řemeslo obecně, nejmarkantněji kovolitectví, je po ikonografické stránce úzce geneticky spjato s orientálním uměním. Podobně zbytečně, resp. bez hlubšího zdůvodnění autoři hledají po celé Evropě analogie obloučkového vlysu malostranské rotundy, doloženého kresbou Roelandta Saveryho z počátku 17. století. Jediným smyslem tohoto pátrání je snaha dokázat, že obloučkový vlys se mohl v Čechách uplatňovat již za Vratislava II. K takovému záměru ovšem starší analogie z příliš vzdálených lokalit, např. ze Španělska, sotva mohou sloužit jako vodítka.

V zevrubně prozkoumaném souvrství pod podlahou lodi rotundy autoři zachytili stopy dvou staveb, které interpretují jako starší, po sobě následující kostely. Představa o existenci mladšího z nich se opírá pouze o nepřímé doklady, nicméně hodně přesvědčivé. V důkladně promyšlené argumentaci hraje klíčovou roli rozměrná jáma na hašení vápna, která je stratigraficky evidentně mladší než pozůstatky nejstaršího kostela a zároveň je porušena základovou rýhou rotundy. Kde přesně příslušná zděná stavba stála, zjistit nelze, autoři s ní spojují několik kamenů vhozených do základového vkopu rotundy a druhotně použitých v jejím zdivu (mj. torzo monolitického okénka a kámen s fragmentem malované omítky).

Dokladem existence prvního kostela je jedna řádka kamenů vyskládaných tak, že jejich hrany vytvářejí přesnou kruhovou linii. Autoři tento útvar považují za bázi základu lodi rotundy, přičemž kruhová spojnice hran kamenů udávala obrys podlahy. Stěží lze operovat jinou interpretací segmentu kamenného kruhu, objeveného pod lodí (mladší) rotundy. Základy nejstarší kultovní stavby musely být hodně mělké, hrany vkopu se zachytit nepodařilo. Řádku kamenů vyskládaných do kruhu překrylo poměrně mohutné planýrovací souvrství, do něhož se zahlubuje zmíněná jáma na hašení vápna. U kostela nejstarší vývojové fáze chybějí doklady maltového pojiva, zato se v jeho zánikovém horizontu podařilo objevit fragmenty jemné hliněné omítky s monochromním tmavým nátěrem. První kostel autoři datují na základě keramických střepů z mladších a starších vrstev do poloviny 10. století. Vznikl v prostoru s dynamickým sídelním vývojem, o čemž svědčí fragmenty starších srubových staveb několika vývojových fází.

Vzácný objev rotundy bezpochyby vyžadoval časově náročné dokumentační a exkavační postupy, publikaci by ale prospěl uměřenější přístup – i vzhledem k závažnosti nálezů. Nejen okolnosti výzkumu autoři líčí do zbytečných podrobností. Jejich snaha prezentovat terénní situace dokonalým způsobem učinila z knihy vysoce náročnou lekturu, přepínající pozornost a trpělivost čtenáře, i když je danému žánru uvyklý. Paradoxně proto působí dlouhé odstavce s popularizačním výkladem, vtělené do knihy na několika místech. Je namístě, že autoři detailně popsali nálezový kontext pozůstatků raně středověkých kostelů. U stop starších sídelních aktivit, které v místních poměrech představují běžné nálezové situace svého druhu, by ale bohatě stačila souhrnná charakteristika, a nikoli popis po jednotlivých vrstvičkách. I vrcholně středověký a raně novověký stavební vývoj rotundy bylo možné výrazně zstručnit, aniž by to bylo ke škodě věci. Ani dlouhé pasáže, v nichž se autoři pokusili nastínit raně středověký sídelní vývoj pražského levobřeží, nenaleznou čtenáře mimo úzký okruh archeologů. Ovšem i oni se budou ztráčet ve výkladu přesytném detailními údaji o terénním reliéfu. Nic nového nepřinášejí pasáže o problematice svatováclavských legend. Místo obšírného výtahu ze starší specializované literatury by stačilo stručné připomenutí, že v místě malostranské rotundy se udal jeden ze zázraků spjatých s přenesením ostatků knížete.

Archeologové a stavební historici spíše než sáhodlouhé popisy náleзовých situací ocení bohatý obrazový doprovod, byť soubor terénních fotografií by jistě bylo možné lépe protřídit. Zato u kreseb lze jen málokterou označit za nadbytečnou. A všechny se vyznačují vysokou názorností, ať se jedná o detailní zobrazení archeologických náleзовých situací či generální plány a řezy, pomocí nichž jsou pozůstatky rotundy a zkoumané terény zasazeny do kontextu okolní zástavby. Čtenář si tak může učinit přesnou představu o prostorových a výškových poměrech raně středověkých situací vůči barokním stavbám. Vzorová je barevná úprava plánů, analyticky znázorňující jednotlivé vývojové fáze.

Jistý segment knihy bude ostře rozdělovat čtenáře. Jedni přivítají, druzí naopak úplně odmítnou originální metodu autorů, pomocí níž údajně rozuzlili univerzální geometrický koncept, jenž se prý komplexně uplatnil při výstavbě malostranské rotundy, resp. rotund obecně. A to nejen při vytyčování celkového půdorysu stavby, ale i při rozměřování skladby podlahy, ba i při komponování reliéfů na dlaždicích. Pokud bychom nabízené představy přijali, pak bychom museli od základu změnit pohled na samu podstatu románského umění a stavitelství.

Primárním důvodem, proč autoři vykročili na pole výzkumu středověké matematiky, byla snaha o rekonstrukci kompletně zaniklé apsídy. Za tímto účelem analyzovali geometrii půdorysů 29 rotund, aby se dobrali principů jejich hmotové struktury. Kýžené zákonitosti prý odhalili. Veškeré analyzované rotundy byly podle jejich mínění vyměřeny podle jednotného principu určité osnovy kružnic a trojúhelníků. Jedním dechem ale dodávají, že ve zkoumaném vzorku staveb „nebyla žádná řešení shodná, nýbrž pro každou rotundu byl vytvořen jedinečný originální projekt, jehož konstrukční řešení vychází z hlubokých znalostí geometrie“ (s. 41). Na problém tak můžeme nahlížet i tak, že se autorům knihy podařilo odhalit univerzální (pro dávné stavitele nevědomý) geometrický princip propojování dvojice válcových těles.

Nedůvěru vzbuzuje už sám způsob sběru analyzovaného vzorku: autoři bez jakékoli předchozí diskuse porovnávají stavby ze dvou století, z dosti různorodého sociálního kontextu (od staveb zakládaných panovníky po kostelíky z odlehlých koutů Čech) a značně rozdílných dimenzí. Nadto operují poměrně početným souborem plánů vytvořených v širokém časovém rozpětí různými autory. Je tedy otázkou, zda se některá ze zaměření liší od reálných proporcí staveb v míře, která podstatně ovlivňuje analýzu... Z celého souboru předložených výsledků bádání o geometrii rotund působí jako nosné jediné zjištění, že půdorysy vykazují vytyčovací schéma v loktových měřácích.

Prý podle stejného principu, jaký je obsažen v půdorysu rotundy, vznikla i geometrie skladby její podlahy. Autoři přitom sami upozorňují, že použité „dlaždice nejsou zcela pravidelné a jejich rozměry vykazují značné odchylky způsobené technologií výroby i stupněm zachovalosti, a to i v případech, kdy evidentně pocházejí ze stejného kadlubu“ (s. 160). Nadto pro přesný rekonstrukční výpočet skladby podlahy v počítači posloužil fragment podlahy uchovaný sice v původní poloze, ale narušený tím (a dochovaný díky tomu), že klesl v důsledku nezhuťněného podkladu. Přesto autoři tvrdí, že podlahy byla záměrně vyskládaná tak, aby v osách lodě vycházela na celé dlaždice. Dávným stavitelům podsouvají snahu o téměř milimetrovou přesnost (k níž se dobrali až za pomoci modelování v počítači), a přitom sami operují s polohou dlaždic, které se oproti původní poloze posunuly o několik – neznámo o kolik (!) – centimetrů.

Třetí, nejskrytější plán údajného geometrického univerza rotundy by měl být zakódován do reliéfu dlaždic vyšehradského typu. Autoři nad jejich výzdobnými motivy konstruují složité systémy kružnic, které evokují ikonickou Kubištovu přípravnou kresbu k obrazu sv. Šebestiána. V oblých tvarech gryfů a lvů se některé z kružnic skutečně (a nepřekvapivě) protínají s částmi zvřecích těl. Autoři se svou teorií opět pokoušejí verifikovat tak, že stejný princip, jaký shledávají při tvorbě reliéfů na dlaždicích z malostranské rotundy, nalézají na dlaždicích z jiných lokalit, zdobených motivy totožnými, v detailech ale podstatně odlišnými. Přesto prý každý kadlub byl zhotoven podle univerzálního principu.

V případě dlaždic je metoda jasným přáním otce myšlenky: hustota kružnic je natolik vysoká, že některé z nich se částečně (přibližně) shodují s reliéfem, jiné ovšem probíhají mimo. Výchozí body geometrické osnovy autoři zvolili arbitrárně – tak, aby co nejlépe odpovídaly románskému reliéfu. U každého z kadlubů tedy výchozí bod konstruovaného systému kružnic, který na první i druhý

pohled působí značně chaoticky, vychází na jiné místo, a přesto vůči reliéfu nedokonale. Jediným společným principem desítek prezentovaných fotomontáží je velká hustota kružnic (v řádech desítek) zkonstruovaných způsobem, aby co nejlépe takřkajíc sedly na reliéfy. Takové počínání se ocitá za hranou seriózního bádání. Nepřesvědčivě působí i tvrzení autorů, že se jim na jednom z reliéfů podařilo rozpoznat stopy vyměřovací osnovy zhotovitele kadluby v podobě otisků údajných vpichů od hrotu kružítka a jednoho segmentu kružnice. Dvě údajné stopy hrotu kružítka mohou být kazy jakéhokoli původu. Oblá linie pod břichem gryfa se skutečně jeví jako doklad drobné změny v průběhu vyřezávání kadluby, ale od kružítka pocházet nebude, protože má charakter žlábků proměnlivé šířky. Neuvěřitelně zní tvrzení autorů, že jednoduché motivy gryfů a lvů představují raný doklad snahy o dosažení perspektivy.

Kapitolami věnovanými geometrii se jako červená nit vine představa autorů, že dávní stavitelé byli v zajetí snahy o dosažení co nejharmoničtějšího celku, kterého si ale žádný smrtelník nemohl být vědom. Rotundu a její výzdobu koncipovali nesmírně sofistikovaně údajně proto, aby komunikovala s nadpřirozenem. Spirituální idea prý „nejspíš vycházela z filozofické symboliky čísel a proporcí, z oblasti posvátné geometrie a ustálených vztahů mezi geometrií a matematikou, na jejichž odkrytí postrádáme vzdělání, schopnosti i zkušenosti“ (s. 40). Patosem prosáklá slova v prvé řadě skýtají vzhled do myslí autorů knihy: podle nich byli dávní stavitelé natolik geniální, že jejich postupům nedokážeme porozumět. Ostatně stavitele rotundy na mnoha místech knihy pasují do role geniálního matematika.

Představa o rotundě jako dokonale vyladěném geometrickém nástroji komunikace s nadpřirozenem je pointována exkurzem Petra Hadravy, pracovníka Astronomického ústavu AV ČR. Předmětem jeho zkoumání je azimut hlavní osy stavby. Autor dospěl k závěru, že je záměrně orientována k západu slunce na dva svátky spojené s kultem sv. Václava. Aby ale své výpočty vůbec mohl provést, musel přesně zadat rok postavení rotundy – a operoval s *de facto* arbitrárně zvoleným rokem 1085. I tak mu ale azimut neukázal k 4. březnu, kdy se připomíná akt přenesení knížecích ostatků, nýbrž k 12. březnu. Podobná odchylka nastala u výročí zavraždění knížete. Místo na 28. září ukázal azimut osy rotundy na 20. září. Při takové toleranci musela rotunda, orientovaná podle obecného principu od západu k východu, samozřejmě ukázat na svátky spojené se svatováclavským kultem. V kontextu prezentace metod hyperpřesných astronomických měření s údivem čteme, když astronom jaksí mimochodem konstatuje, že „vzhledem k blízkosti západního obzoru (kolem 1 km) je nutné počítat s větší chybou, protože v této vzdálenosti jednomu stupni odpovídá přibližně 17 m, takže např. zalesnění mohlo skutečný obzor znatelně zvýšit“ (s. 74). Daná slova napovídají, že stavitel rotundy by musel být skutečně nadán nadpřirozenými schopnostmi, aby při velké blízkosti západního obzoru dokázal přesně orientovat rotundu podle svátků, protože sebemenší změna úhlu znamenala značný výkyv na obzoru. Astronom tautologicky uzavírá: „jak prokázal náš výpočet orientace rotundy, zdá se vysoce pravděpodobné, že datum přenesení ostatků sv. Václava nebylo zvoleno náhodně, ale bylo vybráno symbolicky v symetrii k datu jeho zavraždění“ (s. 75). Citovaná slova nemohou nepřipomenout pořekadlo o slepici a vejci.

Knihy o malostranské rotundě zaujme badatele různého ražení a několika specializací. Její nepochybnitelná hodnota tkví v precizně realizovaném a neméně precizně prezentovaném terénním výzkumu mimořádně hodnotné památky. Respekt vzbuzuje kvalita a objem pořízené dokumentace. Publikace představuje důležitý vklad do diskuse o románských dlaždicích nejstarší časové vrstvy a zásadním způsobem obohacuje představu o topografii podhradí Pražského hradu v raném středověku. Co se týče umanuté snahy autorů o postižení univerzálního geometrického principu románského umění a stavitelství, u mě kniha posílila skepsi k takovému počínání obecně. Jinak naladěné badatele ale může ohromit a povzbudit k podobným pokusům.

Jan Kypka